

Türk Lirasının Konvertibilitesi ve Sorunları

İlker PARASIZ
Prof. Dr.

Uludağ Üni. İ.İ.B. Fakültesi BURSA

Eğer bir para diğer paralarla serbestçe alınıp satılabiliyorsa o para konvertibl demektir. ABD, Kanada, İsviçre gibi ülkeler vatandaşlarına sınırlarının dışında ve yabancı paralarla ya da alınan her çeşit aktifi satın almak ve tutmak hakkını vermektedir. Bu rahatlık elinde yerli para bulunan herhangi bir kimsenin herhangi bir anda yabancı para talep etmesini ve almasını mümkün kılmaktadır. Bu gibi ülkelerin paraları tam konvertibl paralardır.

Ancak hükümetler ellerinde ulusal para bulunduranları bunları başka paralara dönüştürmesinde miktar, zaman ve amaç kısıtlamaları getirebilir. Hükümet için aslanan ekonominin beklenen sonuçları destekleyebileceği konusunda tatmin olmasıdır. Diğer bir deyişle yabancı döviz rezervleri ve bu rezervlerin büyüme oranı tüm beklenen sonuçları rahatlıkla karşılayabilmelidir.

Bu nedenle tam konvertibilite bir kural olmaktan çok bir istisnadır. Bir çok büyük endüstriyel ülke vatandaşlarına sınırlı bir konvertibilite tanımakta ve bunu detaylı düzenlemelere bağlamaktadır.

THE CONVERTIBILITY OF TURKISH LIRA AND ITS PROBLEMS

If a currency can be bought and sold at will in exchange for other currencies it is said to be convertible. The countries such as US, Canada, Switzerland have been the ones which have must consistently given to their residents the right to buy and hold assets of every kind situated outside their frontiers and denominated in foreign currencies. This amenity makes it possible for any holder of the domestic currency to demand and receive foreign currency at any time. Their currencies can there for be described as fully convertible.

Before any government can allow all holder of its national currency this liberty of conversion in any amount at any time for any purpose, it is necessary for that government to be satisfied that the economy can endure the consequences. In other words, the reserves of foreign exchange and the rate at which they grow must be sufficient to cover all such conversions with ease.

Fully convertibility is, however the exception rather than the rule. Many large industrial nations grant to their own residents only a limited form of convertibility subject to detailed regulations.

1.GİRİŞ

Ülkemizde para otoriteleri 9-11.8.1989 ve 25-27.1.1990 tarihlerinde Türk Parasının Kıymetini Koruma hakkında 32 Sayılı Kararın birçok maddesini daha da serbestleştirerek, ülkemiz dövizle ilgili işleri büyük bir şekilde liberalleştirdi. Aslında bu kararlar bir ulusal paranın IMF'in öngördüğü konular çerçevesinde konvertibl sayılması için yeterliydi. Ne var ki konvertibiliteye geçiş için getirilen liberalleşmelerden geri dönmeme yükümlülüğü olduğu için bu konuda IMF'ye müracaat edilmesi ve IMF'nin de olurunun alınması gerekmektedir. Bu nedenle Mart 1990 sonunda Türk Hükümeti T.L.'nin konvertibilitesi için IMF'ye başvuruda bulundu ve IMF bu başvuruyu 4.4.1990 tarihinde onayladı. Böylece ülkemiz dünyada parasını resmen konvertibl olarak ilan eden 67. ülke oldu.

Tarihi açıdan olaya baktığımızda Osmanlı İmparatorluğu döneminde o zamanki para sisteminin altın para sistemi olması nedeniyle döviz kurları içerdiği saf altın matrahına ve arz ve talep koşullarına göre serbest piyasada belirlenmekteydi. Ayrıca sermaye transferleri de serbestti. Bu nedenle 1. Dünya Savaşına kadar Osmanlı lirası konvertibildi.

Cumhuriyet'in kurulmasını izleyen ilk yıllarda Lozan Antlaşması'nın getirdiği kısıtlamalar nedeniyle hükümet dış ekonomik ilişkilere fazlaca müdahale edememiştir. Dolayısıyla 1924-1929 döneminde döviz piyasasının işleyişi serbest bırakılmıştır. Bu dönemde yurt dışına serbestçe altın ve döviz çıkarılabilmekte ve döviz piyasasında peşin (spot) ve vadeli (forward) işlemler de yapılabilmekteydi. Yani 20 Şubat 1930'da 1567 Sayılı Türk Parası'nın Kıymetini Koruma Kanunu'nun yürürlüğe girmesine kadar Türk Lirası konvertibl bir paraydı.

2.KONVERTİBİLİTENİN TANIMI

Bir ulusal paranın diğer ulusal paralara ve altına hiçbir kısıtlamaya bağlı kalmaksızın dönüştürülebilmesine konvertibilite denir. Aslında böyle bir konvertibilite tanımına ki tam konvertibilite diyebiliriz pek az ülkenin parası girer. Günümüzde ayrıca tam olmayan konvertibilite biçimleri de vardır.

Tam konvertibilite geniş anlamıyla konvertibiliteyi içerir. Tam konvertibilite döviz piyasalarında ister ülke sakinleri isterse yabancılar olsun, arzu ettiklerinde mal ve hizmet alım satımı ya da sermaye giriş ve çıkışları yapmak için serbestçe bir ülkenin parasını diğer ulusal paralara dönüştürebilmesine denir.

Kuşkusuz yukarıdaki tam konvertibilite tanımı çok geniş tutulmuştur ve kuramsal olarak geçerlidir. Oysa uygulamalarda para otoritelerinin bir ulusal paranın diğerine dönüştürülmesini şu ya

da bu şekilde kısıtlama getirdikleri görülür. Böylece ortaya tam olmayan ya da kısmi konvertibilite şekilleri çıkmaktadır. Tam olmayan konvertibilite şu üç durumda söz konusu olabilir.

2.1. Yalnız Yabancıların Ellerindeki Milli Paralara Konvertibilite Tanınması

Döviz işlemi yapan kişilerin uyruklarına göre de konvertibiliteye bazı kısıtlamalar getirilmektedir. Özellikle konvertibilite olanağı yabancılarla tanınır ülke vatandaşlarına bu hak verilmeyebilir.

Konvertibiliteyle ilgili olarak bu şekilde yerli ve yabancı ayrımı konvertibiliteye geçişin ilk aşamalarında sık sık yapılmaktadır. Kuşkusuz yabancılarla hem cari hem de sermaye işlemlerinde konvertibilite tanınmayabilir. Genelde konvertibilite yalnızca cari işlemlerle sınırlı tutulabilir. Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse, böylece yabancılar ülkeye mal ve hizmet ihracatından sağlayacakları yerli para cinsinden fonları, uygun gördükleri yabancı dövize dönüştürme olanağı tanınmaktadır. Ancak, sonucun ülke lehine olarak başarılı olması için ülkemiz parasına diğer ülkelerce güven duyulması gerekir. Bilindiği gibi Türk Lirası'nın konvertibilitesine geçilmiştir. Böylece, örneğin Türkiye'ye kadife ihraç eden Fransa T.L. açısından bir alacak hakkına sahip olur. Eğer Fransa sahip olduğu bu T.L. fonlarını örneğin İspanya'dan yaptığı zeytin yağı ithalatının finansmanında kullanırsa, ülkemizde başlatılmış olan konvertibilite uygulaması amacına ulaşmış olacaktır. Bunda hiç kuşkusuz üçüncü ülkelerin T.L.'na güven duymaları gerekir. Eğer böyle bir güven ortamı sağlanamamışsa, Fransa ihracatının karşılığı T.L.'nin çok geçmeden bir diğer ülke parasına (örneğin marka) çevirir. Hal böyle olunca da T.L.'sına konvertibilite tanımının ülkelerarası ödemeler söz konusu olduğundan hiç bir anlamı olmayacaktır. Yine konvertibiliteyi örneğin ülkemizin alacağı tek yönlü bir kararla gerçekleştirilebilecek bir olgu olarak görmemek gerekir.

2.2.Yalnız Bazı Paralara Çevrilmenin Kabul Edilmesi

Örneğin aralarında anlaşma bulunan bir grup ülkenin yalnız bu ülke paraları için konvertibilite tanınmasıdır.

Kuşkusuz parasına konvertibilite tanıyan bir ülke dünya ticaretinde bir Merkez Bankası'yımsı gibi rol oynar ve yine bir merkez bankası gibi, yani yalnızca ödeme aracı üretmek suretiyle bir kar sağlarlar.

Günümüzde dünyada 160'tan fazla para vardır. Ancak uluslararası ekonomik ilişkilerin büyük bir çoğunluğunda 10 majör para kullanılmaktadır. Bu majör paralara ek olarak 20-25 para aktif olarak alışverişe konu olmaktadır. Minör paralar adı verilen bu paraların dünya ticaretinde kullanımı giderek artmaktadır.

Majör ve minör paralar arasındaki anahtar fark

bu paraların serbest ticarete kullanılabilirlik ve konvertibilite derecelerine bağlıdır. Majör paralar, normal olarak serbestçe bir diğer paraya dönüştürülebilirken, minör ya da ikincil paraların sınırlı ya da kısmi konvertibilitesi vardır.

Minör ya da ikincil para piyasalarının çoğunluğu döviz işlemlerinin yolundan izlenerek düzenlendiği ve para otoritelerince sıkı sıkıya yönetildiği gelişmekte olan ülkelerde bulunmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde döviz kuru düzenlemeleri ve konvertibilite çeşitli şekillerde olmakla birlikte bazı ortak özellikler de sergilenmektedir:

- Döviz satacak bankalar için döviz satımlarında göz önünde tutacakları günlük gösterge Merkez Bankalarınınca sağlanmaktadır.

- Para otoriteleri, döviz kurunda periyodik ayarlamalar içeren bir esnek döviz kuru politikası izlerler.

- Para otoriteleri dividantların ve royaltilerin finansal akımlarını, sermayenin yurt dışına çıkışını ve yabancı ödünçlerin geri ödemelerini düzenleyebilir.

- Yerli ve yabancı finansal piyasalar arasındaki akımlara getirilen sınırlamalar nedeniyle döviz piyasalarında vadeli piyasalar ya hiç yoktur ya da embriyon halindedir.

- Merkez Bankaları çoğu zaman firmaların mal ticaretinde forward (vadeli) piyasalara girişini kısıtlayabilir ve firmalardan vadeli mukaveleleri destekleyen ek döküman isteyebilir.

- Bazı ülkeler kendi vatandaşlarının vadeli işlem yapmalarına izin vermekte, yabancıların vadeli piyasaya girişlerini yasaklamaktadır. Böyle durumlarda off-shore ya da paralel vadeli döviz piyasası gelişmektedir.

3.IMF VE KONVERTİBİLİTE

Brettan Woods kararları çerçevesinde IMF 1945 yılında 2. Dünya Savaşı'nın galipleri tarafından kuruldu. IMF'nin gözetimi altında, ayarlanabilir sabit kur sistemi adı altında kur döviz rejimi oluşturuldu. IMF sistemi beş temel başlık altında özetlenebilir.

Bunlar;
- Paraların konvertibilitesinin sağlanması
- Belli bir döviz kurunun saptanması ve savunulması.

- Döviz kurlarının gözden geçirilmesi.
- Döviz kurlarının teklifi
- Cari ödemelerde kısıtlamaların kaldırılması.

Bu sistem 1970'li yılların başında çökmüştür. 1976'da ise IMF statüsü değiştirildi ve sabit ayarlanabilir döviz sisteminden esnek kur sistemiyle birlikte IMF'nin devam etmesine karar verildi.

1945'li yıllarda kurulan IMF'nin statüsünün VIII. maddesi açık bir şekilde IMF'ye üye ülkelerin bir diğer ülkenin kendi parasıyla elinde tuttuğu varlıkları geri satın almaya zorunlu olacağını belirtmektedir. Ayrıca alıcı ülkenin ödemeyi gerek talep

kullanarak denkleştirebilir. Ülkenin sahip olduğu döviz rezervleri ülke parasının konvertibilitesini sürdürmesine olanak verir.

4.9. Fiyat İstikrarının Sağlanması

Bir ülke parasının konvertibilite kazanması ve bunun sağlıklı bir şekilde yürütülmesi ülkede yaşanan enflasyon oranının makul düzeylere indirilmesi ve bunun korunmasına bağlıdır. Enflasyonun varlığı serbest piyasa ekonomisinin en önemli sonuçları olan kaynak dağılımının optimizasyonunu bozucu etki yapmaktadır. Dolayısıyla üretim maliyetlerinin yükselmesine neden olmaktadır. Öte yandan enflasyon döviz kurlarının istikrarını da bozmaktadır; oysa bir ülke parasının konvertibilite kazanması dünyada halen yürürlükte olan kontrollü esnek kur sistemi çerçevesinde 1,3,6, ve 12 aylık vadeli döviz işlemlerinin en çok 1 ya da 3 aylık olarak yapılmasını zorunlu kılmakta daha uzun vadeli döviz işlerine girilmesi durumunda önemli risklerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. O halde Türk lirasının gerçek anlamda konvertibilite kazanması için uzun yıllardan beri yaşanan enflasyonun makul bir düzeye indirilmesi bir zorunluluktur.

4.10. Mal Piyasalarına Paralel Olarak Para ve Sermaye Piyasasının Geliştirilmesi

Bir ekonomide sermaye piyasasının varlığı serbest piyasa ekonomisinin işleyişinde barometre işlevi yapmaktadır. Enflasyonun yatırımların ekonomik gelişme ve kalkınmasının politik ortamın etkilerinin en iyi izlenebildiği gelir sermaye piyasası ve borsalardır. Öte yandan bir ülkenin para ve sermaye piyasasının uluslararası para ve sermaye piyasalarıyla bütünleşmesi de gerekir.

1980'li yıllarda ülkemizde gerek para piyasası gerekse sermaye piyasası açısından önemli gelişmeler olmuştur.

5. SONUÇ : KONVERTİBİLİTENİN SAĞLADIĞI AVANTAJLAR VE DEZAVANTAJLAR

5.1. Konvertibiliteye Geçişin Sağladığı Avantajlar

Konvertibiliteye geçiş gerek tek tek ülkeler gerekse dünya ekonomileri için şu gibi avantajlar sağlamaktadır.

-Ülkeler arasında çok yönlü ticarete ve uluslararası uzmanlaşmaya katkıda bulunur.

-Uluslararası çift yönlü ekonomik ilişkiler uluslararası ticaretin gelişmesini olumsuz yönde etkileyerek serbest ticaretin sağlayacağı avantajların ortadan kalkmasına neden olur. Buna karşılık

paraların konvertibilite kazanması ve serbest dış ticaret rejimi malların ve hizmetlerin en ucuz olduğu piyasalardan alınıp daha pahalı olduğu piyasalara satılmasına olanak verir. Ayrıca uluslararası uzmanlaşmaya önemli katkılarda bulunur.

- Üretim faktörlerinin veriminin artırılmasına ve kaynak dağılımında fiyat mekanizmasının etkin bir şekilde kullanılmasına olanak verir.

- Ülkedeki firma ve benzeri ekonomik birimlere uluslararası ekonomik ve mali ilişkilerinde zaman-dan tasarruf sağlar.

Yukarıda saydığımız ve benzeri nedenlerde piyasa ekonomisine geçmek ve işlerlik kazandırmak isteyen tüm ülkeler ulusal paranın konvertibilitesini sağlamak istemekte ve buna yönelik politikalar izlenmektedir.

5.2. Konvertibiliteye Geçişin Dezavantajları

- IMF'den onay alınmadıkça uluslararası cari işlemlere ilişkin ödemelerin ve transferlerinin yapılmasına sınır konulamayacaktır.

- Bazı ülkelerin avantaj ya da dezavantaj sağlamaya yönelik döviz kısıtlamaları yapılamayacaktır.

- Ülkemiz kendisine getirilen T.L. karşılığında altın ya da talepte bulunulan ülke parasını ödemek zorunda olacaktır.

- Mevcut döviz yükümlülükleri ve önemli miktarda dış borçların varlığı karşısında Türk ekonomisinin döviz durumu her an tehlike sinyalleri gösterebilir. Öte yandan kredi mektuplu döviz tevdiat hesapları 5-10 milyar dolar arasındadır. Aslında bu paralar yabancılara aittir. Her an geri çekilebilir.

- İhracatımızdaki artışlar olumsuzdur. Bu durumda döviz olanakları her zaman kritik durumda kalacaktır.

- Ülkenin izleyeceği ekonomik politikalarda bağımsız davranışlar azalır.

- Konvertibiliteye geçişten sonra özellikle fiyat istikrarının sağlanması ve enflasyon oranının düşürülmesi ülke içindeki fiyatlarla dış fiyatların uyumlu hale getirilmesi, ekonomik kalkınmada ülke içinde yapılacak yatırımların önceliklerinde değişimler meydana gelir. Bazen yatırımların büyük ölçüde kısılması da söz konusu olabilir. Nitekim ülkemiz ve konvertibiliteye geçişi öncelikle son iki yıl içinde ekonomik büyüme hedeflerinde önemli değişiklikler yapılmıştır.

- Ülkenin sahip olduğu döviz rezervleri kısa zamanda tükenebilir.

FRANSIZ TEKSTİL MAKİNALARI SEMPOZYUMU'nun ARDINDAN

15-16 Mayıs 1990 tarihlerinde kısa adı A.C.T.I.M. olan Teknik Sınai ve İksitsadi İşbirliği Kurumu, Türkiye'deki, Fransız Ticaret Müşavirliği, İstanbul Fransız Ticaret Ateşeliği ve Fransız Tekstil Makinaları Üreticiler Birliği (U.C.M.T.F.)'nin düzenlediği iki günlük sempozyumda Fransız tekstil makinaları imalatçıları firmalarını ve firmalarının çalışma alanlarındaki yeniliklerini tanıtmışlardır.

Fransa Büyükelçisi Ekselansları Sayın Eric ROULEAU'nun sempozyumu açış konuşmasından sonra Fransız, Tekstil Makinaları Üreticileri Birliği'ni tanıtıcı bir konuşma yapan birlik genel sekreteri Evelyne CHOLET özetle;

Fransız tekstil makinalarının, iharacatta güçlü bir yere sahip olduğunu ve Avrupa Topluluğunda üçüncü, dünyada beşinci durumda olduğunu vurgulayarak, 1984'ten itibaren başlayan bir atak ile üst sıralara çıkma eğiliminde olduklarını ve 1983'de % 3,9 olan pazar paylarının 1988'de % 5'e yükselmesinin bunun bir göstergesi olduğunu belirtmiştir.

Sektörün 5 milyar fransız francı'nın üzerinde üretimi olduğunu belirten Evelyne Cholet fransız tekstil makinaları üretiminin global olarak;

Hazırlık, eğirme büküm	% 26.56
Dokuma hazırlık ve dokuma	% 19.48
Terbiye	% 9.77
Örme ve Konfeksiyonun tamamı	% 13.70
Aksesuar ve yedek parça	% 17.06
Endüstriyel yıkama	% 5.36
Çeşitli tekstil makinaları	% 8.07

şeklinde dağılım gösterdiğini ve üretilen makinaların 2/3'nün ihrac edildiğini, bunun da % 57'sinin Avrupa'ya sevk edilmekte olduğunu ifade etmiştir. Türkiye'nin ihracatta önemli bir yer aldığını belirterek son beş yılda, % 113,8 oranında arttığını son yıllarda ise yıllık % 48 oranında artış olduğunu vurgulamıştır.

Düzenlenen bu seminerde Türk tekstilcileri ile bir diyalog içine girerek onların istek ve taleplerine daha iyi bir şekilde cevap vermeyi amaçladıklarını belirterek sözlerini bitirmiştir.

Daha sonra Türkiye'de tekstil sektörünün önemini ve büyüklüğünü tanıtıcı bir konuşma yapan Tekstil Mühendisleri Derneği Başkanı Tefik Kısacık'ın konuşmasının ardından teknik konuşmalara geçilmiştir.

İlk olarak kürsüye gelen NSC (Nicolas SCHLUMBERGER ve CİE) firmasının ticaret müdürü Van SEVEREN amaçlarının her seviyede kalite olduğunu belirterek firmasını tanıtıcı bir konuşma yapmıştır.

Topluluğun kesikli sentetik elyaf ve keten

işleme makinaları konusunda üretim yapan Schlumberger, yün sentetik ve nonwoven için tarak makinaları imal eden Thibeau nonwoven makinalarını üreten Asselin ile üretiminin % 90'nını ihraç eden imalat listesinde dünyaca ünlü harman hallaç tesisleri tarak makinaları straygarn ve kamgarn eğirme makinaları olan Houget Duestbey Basson firmasının önde geldiğini belirtmişlerdir.

Daha sonra kürsüye gelen N.Schlumberger et Cie firması da Ticaret Bölüm Başkanı Paul ENGEL TT11 KONVERTERİNİ tanıtmıştır. Polyester'de gerilimsiz elyaf elde edilmesi istenildiğinde konvertörün gerekliliğini ifade eden Paul Engel 1989 yılında TT11 isimli yeni bir modelin imal edildiğini ifade etmiştir. Bu yeni modelin özelliklerini aşağıda belirttiği şekilde açıklamıştır.

Besleme:

Her tekstil makinasında olduğu gibi bu makina da da bir çalgık bulunur. Bu çalgık kesme ünitesinin en iyi şartlarda beslenmesini sağlayacak şekilde dizayn edilmiştir. Malzeme, ambalajlandığından dolayı çok kıvrımlı bir tow şeklinde bulunur.

Bundan dolayı tow'un serilmesi ve kıvrımlarının düzeltilmesi gerekmektedir. Bunun için tow'lar 5 ve 7 m yükseklikte bulunan rulolardan ve gerilimi ayarlayabilen bir kril sisteminden geçer. Bu sistem otomatiktir.

Defibraj (Elyaf ayrışımı):

Tow'da filamanlar kıvrıkcık olduklarından birbirlerine çok yapışık bir haldedir. Bunların ayrışması için defibröz gerekmektedir. Gerilmiş elyaf tabakası biri kareli yivli, diğeri kauçuk kaplı iki silindir arasından geçer. Filamanlar burada bir tutulup bir bırakılarak ayrışır. Bu bölge germe filamanların kopmasını önleyecek şekilde ayarlanmalıdır.

Rölaksasyon:

Kesmeden önce tow'ların gerilimi alınmalıdır. Bu da rölaksasyon bölgesinde olur ve burada elyaf tabakasının şişmesi şeklinde neticelenir.

Sonra tabaka çok az (ayarlanabilir kril ile) gerilerek gidip gelen transversal hareketli bir kılavuz düzeninde toplanır. Kılavuz düzenindeki hareket, gelen elyaf tabakasının kesme düzenine geliş açısının değişimine olanak sağlayan yün elyafına uygun en iyi diyagramın elde edilmesini sağlar. Bu hareketin amplitüdü 0,5 ve 20 mm'lik yer değiştirmeye imkan veren kendi aralarında değiştirilebilen kamlarla verilir.

Kesme:

Esasen filamanların ezilmesidir. Elyaf tabakası sert çelik bir silindirin üstünden geçer, "enclume" silindiri. Kesme rulosu bu silindirin üzerine çok